Сборник съдебна практика

РЕШЕНИЕ НА СЪДА (четвърти състав)

18 декември 2025 година*

„Преюдициално запитване — Защита на потребителите — Неравноправни клаузи в потребителските договори — Директива 93/13/ЕИО — Член 6, параграф 1 и член 7, параграф 1 — Правомощие за контрол и задължения на националния съд — Клауза за неустойка — Липса на служебен контрол за неравноправността на тази клауза — Сила на пресъдено нещо — Принцип на ефективност — Член 47 от Хартата на основните права на Европейския съюз — Позоваване на неравноправността на договорна клауза в производство след връщане на делото от касационната инстанция за ново разглеждане“

По дело C-320/24

с предмет преюдициално запитване, отправено на основание член 267 ДФЕС от Corte suprema di cassazione (Върховен касационен съд, Италия) с акт от 26 април 2024 г., постъпил в Съда на 30 април 2024 г., в рамките на производство по дело

CR,

TP

срещу

Soledil Srl, в производство за предпазен конкордат

СЪДЪТ (четвърти състав),

състоящ се от: I. Jarukaitis, председател на състава, N. Jääskinen и R. Frendo (докладчик), съдии,

генерален адвокат: N. Emiliou,

секретар: C. Di Bella, администратор,

предвид изложеното в писмената фаза на производството и в съдебното заседание от 26 февруари 2025 г.,

като има предвид становищата, представени:

– за CR, TP, от J.-S. F. Bartolomei, avvocato,

* Език на производството: италиански.

– за италианското правителство, от M. S. Fiorentino и G. Palmieri, в качеството на представители, подпомагани от M. Cherubini и C. Colelli, avvocati dello Stato,

– за Европейската комисия, от P. Kienapfel и D. Recchia, в качеството на представители,

след като изслуша заключението на генералния адвокат, представено в съдебното заседание от 19 юни 2025 г.,

постанови настоящото

Решение

1 Преюдициалното запитване се отнася до тълкуването на член 6, параграф 1 и член 7, параграф 1 от Директива 93/13/ЕИО на Съвета от 5 април 1993 година относно неравноправните клаузи в потребителските договори (ОВ L 95, 1993 г., стр. 29; Специално издание на български език, 2007 г., глава 15, том 2, стр. 273) и на член 47 от Хартата на основните права на Европейския съюз (наричана по-нататък „Хартата“).

2 Запитването е отправено в рамките на спор между, от една страна, CR и TP, двама потенциални купувачи на недвижим имот, които имат качеството на потребители, и от друга страна, дружеството Soledil Srl, в производство за предпазен конкордат, потенциален продавач, по повод на искане за разваляне на предварителен договор за покупко-продажба на този имот и на действителността на клаузата за неустойка, съдържаща се в този предварителен договор.

Правна уредба

Правото на Съюза

3 Двадесет и четвърто съображение от Директива 93/13 гласи:

„[…] съдилищата и административните органи на държавите членки трябва да разполагат с адекватни и ефективни средства да наложат преустановяването на включването на неравноправни клаузи в потребителски договори“.

4 Съгласно член 6, параграф 1 от тази директива:

„Държавите членки определят изискването, включените неравноправни клаузи в договори между потребители и продавачи или доставчици да не са обвързващи за потребителя, при условията на тяхното национално право, и че договорът продължава да действа за страните по останалите условия, когато може да се изпълнява и без неравноправните клаузи“.

5 Член 7, параграф 1 от посочената директива предвижда:

„Държавите членки осигуряват, че в интерес на потребителите и конкурентите, съще[с]твуват подходящи и ефективни мерки за предотвратяване на употребата на неравноправни клаузи в договори, сключени между потребители и продавачи или доставчици“.

Италианското право

Кодекс за потреблението

6 Член 33 от Decreto legislativo n. 206, recante codice del consumo a norma dell'articolo 7 della legge di 29 luglio 2003, n. 229 (Законодателен декрет № 206 за приемане на Кодекс за потреблението по смисъла на член 7 от Закон № 229 от 29 юли 2003 г.) от 6 септември 2005 г. (редовна притурка към GURI, бр. 235 от 8 октомври 2005 г.), с който Директива 93/13 се транспонира в италианския правен ред, гласи в параграфи 1 и 2:

„1. В договор, сключен между потребител и продавач или доставчик, неравноправни са клаузите, които въпреки добросъвестността, създават в ущърб на потребителя значителна неравнопоставеност между правата и задълженията, произтичащи от договора.

2. Предполага се, че са неравноправни до доказване на противното клаузите, които имат за предмет или резултат:

[…]

e) условие, според което от потребителя се изисква да заплати явно прекомерна парична сума като обезщетение, неустойка или друго равностойно основание, в случай на неизпълнение или забавяне на изпълнението;

[…]".

7 Член 36, параграфи 1 и 3 от този кодекс предвижда:

„1. Клаузите, които са неравноправни по смисъла на членове 33 и 34, са нищожни, а договорът остава действителен в останалата си част.

[…]

3. Нищожността е установена само в полза на потребителя и може да бъде установена служебно от съда".

Граждански кодекс

8 Съгласно член 1384 от Codice civile (Граждански кодекс) неустойката може да бъде намалена по справедливост от съда, ако основното задължение е било частично изпълнено или ако размерът на неустойката е явно прекомерен, като се вземе предвид интересът на кредитора с оглед на изпълнението.

Граждански процесуален кодекс

9 Член 384 от Codice di procedura civile (Граждански процесуален кодекс) е озаглавен „Изразяване на правния принцип и решение по основателността", гласи във втора алинея:

„Когато уважи жалбата [Corte suprema di cassazione (Върховен касационен съд, Италия)] отменя съдебния акт, като връща делото на друг съд, който трябва да се съобрази с правния принцип и

във всички случаи с правния въпрос, разгледан от [Corte suprema di cassazione (Върховен касационен съд, Италия)], или сам да се произнесе по същество, когато не са необходими нови фактически констатации“.

10 Съгласно член 394 („Производство за ново разглеждане“) от посочения кодекс:

„[…]

В производството за ново разглеждане може да се положи решителна клетва, но страните не могат да направят искания, различни от тези, които са направили в производството, в което е постановено отмененото съдебно решение, освен ако необходимостта от нови искания не произтича от касационното решение“.

Спорът в главното производство и преюдициалният въпрос

11 През 1998 г. CR и TP, в качеството си на потенциални купувачи, и Soledil, в качеството си на потенциален продавач, сключват предварителен договор за покупко-продажба на недвижим имот, съгласно който първите заплащат на втория аванс в размер на около 72 870 евро. Член 7 от този предварителен договор за покупко-продажба предвижда под формата на клауза за неустойка, че в случай на неизпълнение на задължението на потенциалните купувачи да сключат окончателния договор, потенциалният продавач може да задържи като неустойка сумите, платени като аванс.

12 Окончателен договор за тази продажба така и не е бил сключен, а спорът относно предварителния договор за покупко-продажба е отнесен до арбитражен съд, който с арбитражно решение от 29 юли 2002 г. постановява разваляването на предварителния договор поради неизпълнение от страна на потенциалните купувачи. Последните са осъдени да върнат разглеждания недвижим имот и успоредно с това потенциалният продавач е осъден да възстанови всички суми, получени като авансово плащане.

13 С решение от 2009 г. Corte d’appello di Ancona (Апелативен съд Анкона, Италия) обявява арбитражното решение за недействително на процесуални основания и се произнася по съществото на спора. В частност този съд осъжда потенциалните купувачи да върнат разглеждания недвижим имот и осъжда потенциалния продавач да възстанови получените като авансово плащане суми. Освен това на основание член 1384 от Гражданския кодекс той намалява неустойката, предвидена в член 7 от предварителния договор за покупко-продажба, която е посочена в точка 11 от настоящото решение, само до лихвите, дължими върху платените като аванс суми.

14 С решение, постановено в производство по касационно обжалване през 2015 г., Corte suprema di cassazione (Върховен касационен съд съд) отменя решението на Corte d’appello di Ancona (Апелативен съд Анкона) поради липса на мотиви за решението за намаляване на посочената неустойка.

15 Тогава делото е върнато за ново разглеждане от Corte d’appello di Bologna (Апелативен съд Болоня, Италия).

16 С решение, постановено през 2018 г., тази юрисдикция постановява, че предметът на производството за ново разглеждане, се ограничава до прилагането на клаузата за неустойка, предвидена в член 7 от предварителния договор за покупко-продажба, до

евентуалното намаляване на приложимата неустойка и до определянето на евентуална по-голяма вреда, претърпяна от потенциалния продавач вследствие на обитаването на разглежданата сграда без основание. Посочената юрисдикция приема по-специално че неустойка от около 72 870 евро е прекомерна и поради това намалява на 61 600 евро сумата, дължима от потенциалните купувачи в това отношение.

17 Потенциалните купувачи сезират запитващата юрисдикция Corte suprema di cassazione (Върховен касационен съд), като изтъкват по-специално недействителността на тази клауза за неустойка, с мотива че тя им налага явно прекомерна неустойка и следователно представлява неравноправна клауза по смисъла на националната правна уредба за защита на потребителите. При тези обстоятелства според тях Corte d'appello di Bologna (Апелативен съд Болоня) е трябвало служебно да обяви за недействителен член 7 от предварителния договор за покупко-продажба.

18 Запитващата юрисдикция отбелязва, от една страна, че съгласно националната правна уредба принципът на силата на пресъдено нещо не допуска при втори контрол за законосъобразност да се разглежда въпрос относно недействителността на клауза, за която се твърди, че е неравноправна, който не е бил поставен или повдигнат в рамките на първия контрол за законосъобразност и по необходимост се оказва несъвместим със съдържанието на решението за отмяна на съдебния акт, постановен по същество.

19 От друга страна, тази юрисдикция посочва, че вече е постановила в съответствие с практиката на Съда относно принципа на ефективност, що се отнася до правата, признати на потребителите с Директива 93/13, че силата на пресъдено нещо не се прилага в рамките на съкратено заповедно производство, когато не е подадено възражение срещу посочено основание и не са изложени мотиви относно неравноправността на разглежданите договорни клаузи.

20 При тези обстоятелства Corte suprema di cassazione (Върховен касационен съд) решава да спре производството и да постави на Съда следния преюдициален въпрос:

„Трябва ли член 6, параграф 1 и член 7, параграф 1 от [Директива 93/13] и член 47 от [Хартата] да се тълкуват:

а) в смисъл, че не допускат прилагането на принципите на националното съдебно производство, съгласно които предварителен въпрос относно нищожността [на договорна клауза, за която се твърди, че е неравноправна], който не е бил поставен или повдигнат в касационното производството и който е логически несъвместим със съдържанието на диспозитива на решението за отмяна на съдебния акт, постановен преди това по същество, не може да бъде разглеждан нито в производството за ново разглеждане, нито при контрола за законосъобразност, на който страните подлагат решението на въззивния съд;

б) с оглед и на съображението относно пълната пасивност от страна на потребителите, когато са оспорили нищожността/недействителността на неравноправните клаузи едва с касационната жалба след приключването на производството за ново разглеждане на делото;

в) по-специално по отношение на установяването на неравноправния характер на клауза за явно прекомерна неустойка, която в хода на производството пред [Corte suprema di cassazione (Върховен касационен съд)] е разпоредено да бъде намалена според подходящи критерии (относно размера), включително поради това че потребителите са изтъкнали неравноправния характер на клаузата (относно принципа) едва след решението, постановено в производството за ново разглеждане на делото?“.

По преюдициалния въпрос

21 С въпроса си запитващата юрисдикция по същество иска да се установи дали член 6, параграф 1 и член 7, параграф 1 от Директива 93/13 във връзка с член 47 от Хартата трябва да се тълкуват в смисъл, че не допускат национална правна уредба, съгласно която прилагането на принципа на силата на пресъдено нещо не позволява на националния съд в производство след връщане на делото от касационната инстанция за ново разглеждане да провери служебно нищожността на договорна клауза, за която се твърди, че е неравноправна, при положение че, от една страна, основанието за неравноправността на тази клауза не е било изтъкнато от потребителя в предходните етапи на съдебното производство и от друга страна, нищожността на такава клауза не е била разгледана служебно от националните юрисдикции в производството, в което е постановено касационното решение.

22 Според постоянната съдебна практика въведената с Директива 93/13 система на защита се основава на идеята, че потребителят е в положение на по-слаба страна спрямо продавача или доставчика от гледна точка както на преговорните си възможности, така и на степента си на информираност (решение от 17 май 2022 г., SPV Project 1503 и др., C-693/19 и C-831/19, EU:C:2022:395, т. 51 и цитираната съдебна практика).

23 С оглед на това положение на по-слаба страна член 6, параграф 1 от тази директива предвижда, че неравноправните клаузи не са обвързващи за потребителя. Става въпрос за императивна разпоредба, с която се цели замяната на формалното равновесие, което договорът установява между правата и задълженията на съдоговорителите, с действително равновесие, което може да възстанови равенството между тях (решение от 17 май 2022 г., SPV Project 1503 и др., C-693/19 и C-831/19, EU:C:2022:395, т. 52 и цитираната съдебна практика).

24 В това отношение, когато разполага с необходимите за това правни и фактически обстоятелства, националният съд е длъжен служебно да преценява неравноправния характер на договорните клаузи, попадащи в приложното поле на Директива 93/13, и по този начин да компенсира неравнопоставеността, съществуваща между потребителя и продавача или доставчика (решения от 14 март 2013 г., Aziz, C-415/11, EU:C:2013:164, т. 46, и от 17 май 2022 г., SPV Project 1503 и др., C-693/19 и C-831/19, EU:C:2022:395, т. 53).

25 Освен това Директива 93/13 задължава държавите членки да предвидят подходящи и ефективни мерки за предотвратяване на употребата на неравноправни клаузи в договори, сключени между потребители и продавачи или доставчици, както следва от член 7, параграф 1 във връзка с двадесет и четвърто съображение от тази директива (решения от 26 юни 2019 г., Addiko Bank, C-407/18, EU:C:2019:537, т. 44, и от 17 май 2022 г., SPV Project 1503 и др., C-693/19 и C-831/19, EU:C:2022:395, т. 54).

26 При липсата на регламентиране от правото на Съюза редът и условията на механизмите за защитата на правата, които частноправните субекти черпят от правото на Съюза, се уреждат във вътрешното право на държавите членки въз основа на принципа на процесуалната им автономия. Редът и условията обаче не трябва да са по-неблагоприятни от тези, които уреждат подобни вътрешни положения (принцип на равностойност), и да не правят практически невъзможно или прекомерно трудно упражняването на правата, предоставени на потребителите от правото на Съюза (принцип на ефективност) (решение от 17 май 2022 г., Unicaja Banco, C-869/19, EU:C:2022:397, т. 22 и цитираната съдебна практика).

27 Относно принципа на равностойност, Съдът не разполага с данни, които да пораждат съмнения за съответствието на разглежданата в главното производство правна уредба с този принцип.

28 Що се отнася до принципа на ефективност, от постоянната практика на Съда следва, че винаги когато се поставя въпросът дали национална процесуална норма прави невъзможно или прекомерно трудно прилагането на правото на Съюза, трябва да се държи сметка за мястото на тази норма с оглед на цялото производство, неговия ход и неговите особености, разгледани като цяло, както и, ако е необходимо, да се вземат под внимание принципите, които са в основата на националната правораздавателна система, като гарантирането на правото на защита, принципа на правна сигурност и правилното развитие на производството (решение от 17 май 2022 г., Unicaja Banco, C-869/19, EU:C:2022:397, т. 28 и цитираната съдебна практика).

29 По-нататък, Съдът е уточнил, че задължението на държавите членки да осигурят ефективността на правата, които правните субекти черпят от правото на Съюза, включва — що се отнася в частност до правата, произтичащи от Директива 93/13 — изискване за ефективна съдебна защита, препотвърдено в член 7, параграф 1 от тази директива и закрепено и в член 47 от Хартата, което наред с останалото важи за определянето на процесуалните правила, приложими към исковете, основани на подобни права (решение от 17 май 2022 г., Unicaja Banco, C-869/19, EU:C:2022:397, т. 29 и цитираната съдебна практика).

30 В това отношение Съдът е постановил, че при липса на ефективен контрол върху потенциалната неравноправност на клаузите от съответния договор не би могло да се гарантира спазването на предоставените с Директива 93/13 права (решение от 17 май 2022 г., Unicaja Banco, C-869/19, EU:C:2022:397, т. 30 и цитираната съдебна практика).

31 От това следва, че определените от националното право условия, за които се говори в член 6, параграф 1 от Директива 93/13, не могат да накърняват същността на правото, което потребителите черпят от тази разпоредба, да не бъдат обвързани от считаните за неравноправни клаузи (решение от 17 май 2022 г., Unicaja Banco, C-869/19, EU:C:2022:397, т. 31 и цитираната съдебна практика).

32 Следва обаче да се припомни значението на принципа на силата на пресъдено нещо както в правния ред на Съюза, така и в националните правни системи. Всъщност Съдът вече е имал повод да уточни, че за да се гарантира както стабилността на правото и на правоотношенията, така и добро правораздаване, е важно съдебните актове, които са станали окончателни след изчерпване на наличните способи за защита или след изтичане на сроковете, предвидени за упражняването на тези способи, да не могат повече да бъдат

оспорвани (решение от 9 април 2024 г., Profi Credit Polska (Ново разглеждане на дело, приключило с влязъл в сила съдебен акт), C-582/21, EU:C:2024:282, т. 37 и цитираната съдебна практика).

33 Съдът е постановил и че в хипотезата, когато при предходно разглеждане на спорен договор, довел до приемането на влязло в сила решение, националният съд се е ограничил служебно да разгледа с оглед на Директива 93/13 само една или определени клаузи от договора, посочената директива задължава национален съд, когато разполага с необходимите за тази цел данни от фактическа и правна страна, да разгледа по искане на страните или служебно твърдения неравноправен характер на другите клаузи от посочения договор. В действителност при липсата на такъв контрол защитата на потребителя би се оказала непълна и недостатъчна и не би представлява подходящо и ефективно средство за преустановяване на прилагането на този тип клаузи, а това е в противоречие с разпоредбата на член 7, параграф 1 от Директива 93/13 (решение от 26 януари 2017 г., Banco Primus, C-421/14, EU:C:2017:60, т. 52 и цитираната съдебна практика).

34 За разлика от това тази защита би била осигурена, ако в хода на първото съдебно производство компетентната юрисдикция е извършила контрол за евентуално неравноправния характер на клаузите на съответния договор, тази проверка, мотивирана поне в обобщен вид, не е разкрила наличието на неравноправна клауза и потребителят е бил надлежно уведомен, че при липса на жалба в определения от националното право срок, ще се преклудира неговата възможност впоследствие да се позове на евентуалната неравноправност тези клаузи (решение от 7 ноември 2024 г., ERB New Europe Funding II, C-178/23, EU:C:2024:943, т. 39 и цитираната съдебна практика).

35 От изложеното по-горе следва, че съдебната проверка за евентуална неравноправност на договорните клаузи, съдържащи се в договор, сключен между потребител и продавач или доставчик, е в съответствие с принципа на ефективност с оглед на Директива 93/13, ако, от една страна, потребителят е уведомен за наличието на тази проверка и за последиците, които пасивността му поражда от гледна точка на преклудирането на правото му да се позове на евентуална неравноправност на договорните клаузи, и от друга страна, постановеният вследствие на въпросната проверка акт е достатъчно мотивиран, така че позволява да се установят проверените клаузи и причините, дори да са изложени в обобщен вид, поради които съдът е приел, че тези клаузи не са неравноправни. Съдебният акт, който отговаря на тези изисквания, може да е пречка за извършването в последващо производство на нова проверка за евентуална неравноправност на договорните клаузи (решение от 29 февруари 2024 г., Investcapital, C-724/22, EU:C:2024:182, т. 45).

36 В случая от преписката, с която разполага Съдът, е видно, че съгласно приложимата национална правна уредба принципът на силата на пресъдено нещо не допуска основание, което може да бъде разгледано служебно, каквото е твърдяната неравноправност на договорна клауза, да бъде проверено в рамките на производство за ново разглеждане на делото, при обстоятелства, при които това основание не е било поставено или повдигнато в производството, в което е постановено касационното решение, и следователно позоваването на такова основание по необходимост се оказва несъвместимо със съдържанието на диспозитива на това решение.

37 Изглежда също, че в съдебните актове по главното производство, посочени в точки 13, 14 и 16 от настоящото решение, изобщо не се съдържа анализ, нито от съдилищата, които са се произнесли по същество, нито от Corte suprema di cassazione (Върховен касационен съд) на евентуалната неравноправност на разглежданата в главното производство клауза за неустойка.

38 Според запитващата юрисдикция обаче е приет съдебен акт, с който всъщност имплицитно е призната действителността на тази клауза за неустойка, тъй като взетото от националните юрисдикции решение за намаляване на размера на неустойката съвсем логично предполага, че посочената клауза е действителна и че поражда правни последици. По този начин съгласно приложимата национална правна уредба служебната проверка на потенциално неравноправния характер на клаузата за неустойка се счита за извършена имплицитно и се обхваща от силата на пресъдено нещо, дори при липсата на каквито и да било мотиви в това отношение. Това обаче прави невъзможен контрола, изискван от съдебната практика, цитирана в точки 30 и 33—35 от настоящото решение, въпреки че все още е налице висящо съдебно производство относно тази клауза за неустойка.

39 От това следва, че тази национална правна уредба, която лишава потребителя от процесуалните средства, позволяващи му да се позове на правата си по Директива 93/13, може да направи невъзможна или прекомерно трудна защитата на тези права, като по този начин накърнява принципа на ефективност.

40 Освен това запитващата юрисдикция отбелязва, че потенциалните купувачи са били напълно пасивни и са се позовали на неравноправността на съответната клауза за неустойка едва в рамките на второто касационно обжалване.

41 В това отношение е вярно, че при спазването на принципа на ефективност не може да се стига до това съдът изцяло да компенсира пълната пасивност в процеса на съответния потребител (решение от 24 юни 2025 г., GR REAL, C-351/23, EU:C:2025:474, т. 58 и цитираната съдебна практика). В случая обаче от акта за преюдициално запитване е видно, че потенциалните купувачи са участвали във всяка от различните фази на съдебното производство и са се позовали, макар и само в рамките на второто касационно обжалване, на неравноправността на съответната клауза за неустойка. Ето защо тяхното поведение не може да се квалифицира като напълно пасивно.

42 От всичко изложено по-горе следва, че на поставения въпрос трябва да се отговори, че член 6, параграф 1 и член 7, параграф 1 от Директива 93/13 във връзка с принципа на ефективност и член 47 от Хартата трябва да се тълкуват в смисъл, че не допускат национална правна уредба, съгласно която прилагането на принципа на силата на пресъдено нещо не позволява на националния съд в производство след връщане на делото от касационната инстанция за ново разглеждане да провери служебно нищожността на договорна клауза, за която се твърди, че е неравноправна, при положение че, от една страна, основанието за неравноправността на тази клауза не е било изтъкнато от потребителя в предходните етапи на съдебното производство и от друга страна, нищожността на такава клауза не е била разгледана служебно от националните юрисдикции в производството, в което е постановено касационното решение.

По съдебните разноски

43 С оглед на обстоятелството, че за страните по главното производство настоящото дело представлява отклонение от обичайния ход на производството пред запитващата юрисдикция, последната следва да се произнесе по съдебните разноски. Разходите, направени за представяне на становища пред Съда, различни от тези на посочените страни, не подлежат на възстановяване.

По изложените съображения Съдът (четвърти състав) реши:

Член 6, параграф 1 и член 7, параграф 1 от Директива 93/13/ЕИО на Съвета от 5 април 1993 година относно неравноправните клаузи в потребителските договори, във връзка с принципа на ефективност и член 47 от Хартата на основните права на Европейския съюз,

трябва да се тълкуват в смисъл, че

не допускат национална правна уредба, съгласно която прилагането на принципа на силата на пресъдено нещо не позволява на националния съд в производство след връщане на делото от касационната инстанция за ново разглеждане да провери служебно нищожността на договорна клауза, за която се твърди, че е неравноправна, при положение че, от една страна, основанието за неравноправността на тази клауза не е било изтъкнато от потребителя в предходните етапи на съдебното производство и от друга страна, нищожността на такава клауза не е била разгледана служебно от националните юрисдикции в производството, в което е постановено касационното решение.

Подписи